

Reinaert de vos

Vorig jaar voltooide de jonge kunsthistorica Marjan Pantjes haar onderzoek over een tekeningen- en prentenreeks van Allart van Everdingen. Zij schreef een essay voor de catalogus bij de tentoonstelling die in het najaar van 2020 van start zou gaan in Alkmaar maar werd uitgesteld vanwege de coronacrisis. Dit najaar vindt de tentoonstelling alsnog plaats. In dit *Bulletin* alvast een voorproefje.

Van 18 september 2021 tot 16 januari 2022 wordt Allart van Everdingen (1621-1675), ‘meester van het ruige landschap’, door Stedelijk Museum Alkmaar voor het voetlicht geplaatst in een overzichtstentoonstelling ter ere van zijn 400ste geboortjaar. In de aanloop naar dit grootse eerbetoon kon ik met steun uit het Ekkart Fonds van de Vereniging Rembrandt, dankzij een schenking van de Stichting Dames Spoorenberg, aansluiten bij een team van experts die allemaal een aspect van het oeuvre voor hun rekening namen. Ik heb mij gebogen over de bijzondere serie ontwerptekeningen en prenten van Reinaert de vos die Allart van Everdingen tussen 1665 en 1675 maakte. Deze reeks was nog niet eerder als geheel bestudeerd en verdiende dus bijzondere aandacht.

Tijdens mijn onderzoek naar de Reinaert-serie heb ik mij ondergedompeld in de wereld van tekeningen en prenten, met uitstapjes naar boekgeschiedenis, letterkunde en technische kunstgeschiedenis. Mijn essay zal te lezen zijn in de tentoonstellingscatalogus – de eerste publicatie over het oeuvre van Van Everdingen in de gehele breedte. Ook stelde ik een speciaal op families gerichte presentatie samen, waarin voor het eerst een selectie van de prenten naast de ontwerptekeningen zal worden getoond. Zo deed ik ervaring op met alle aspecten van het museumwerk.

Ontwerptekeningen

Allart van Everdingen was een veelzijdige schilder, tekenaar en etser, en de jongere broer van historieschilder Caesar van Everdingen (1616/17-1678). Hij groeide op in Alkmaar, maar maakte in Haarlem en Amsterdam naam als meester van het Scandinavische landschap. Ook vervaardigde hij een reeks van 57 prenten bij het bekende verhaal van Reinaert de vos.

Afdrukken van de prentenserie bevinden zich in Nederlandse en buitenlandse collecties, waaronder het Rijksmuseum in Amsterdam, Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam en het Petit Palais in Parijs. Bovendien bewaart The British Museum in Londen naast de prenten maar liefst 70 ontwerptekeningen voor de serie. Dit zeldzame werk materiaal biedt, samen met proefdrukken en verschillende staten van de etsen, een beeld van het creatieve proces van de kunstenaar.

Reynaerts historie

Van Everdingen verbeeldde het volksverhaal over de sluwe Reinaert de vos – die de andere dieren bespeelt om te krijgen wat hij wil en steeds zijn straf weet te ontlopen. Zijn ontwerpen baseerde hij op de tekst die *Reynaerts historie* wordt genoemd, een bewerking in twee delen van het 13de-eeuwse *Van den vos Reynaerde*. De drukgeschiedenis van *Reynaerts historie* toont aan dat deze versie van het verhaal in woord en beeld populair en wijdverspreid was. Daarop bouwde Van Everdingen met zijn prentenserie voort. Waarschijnlijk waren zijn prenten niet als boekillustraties bedoeld, maar als een zelfstandige reeks afbeeldingen zonder tekst. Boeken met het Reinaert-verhaal werden in de 17de eeuw doorgaans geïllustreerd met houtsneden, niet met etsen. Houtsneden waren relatief goedkoop omdat ze vaak konden worden hergebruikt en er maar één persgang nodig was om zowel tekst als beeld af te drukken. Bovendien zijn er geen Nederlandse Reinaert-uitgaven bekend met Van Everdingens prenten. Pas later, in 1752, verschijnen ze in een Duitse boekuitgave getiteld *Reineke der Fuchs*.

De kunstenaar aan het werk

Kenmerkend voor Van Everdingens Reinaert-prenten is zijn aandacht voor

in beeld

Wetenschappelijk onderzoek naar de collectie is essentieel, vindt de Vereniging Rembrandt. Daarom verstrekt zij elk jaar beurzen waarmee jonge kunsthistorici het vak kunnen leren.

de dieren en het landschap waarin hij ze plaatste. De personages – Reinaert de vos, Cantecler de haan, Bruun de beer en anderen – gaf hij realistisch weer in een veelheid aan houdingen, expressies en interacties, en hij omgaf ze met prachtige vegetatie en vergezichten. Hiermee zette hij de toon voor een nieuwe beeldtaal bij het verhaal.

Uit het werk materiaal blijkt dat Van Everdingen tijdens het ontwerpproces meer dan eens van gedachten veranderde. In de voorbereidende tekening voor de prent *Reinaert de vos misleidt Cantecler de haan* is bijvoorbeeld te zien dat de positie van de vos met donkerbruine inkt is aangepast van een vooraanzicht naar een zijaanzicht. Ook besloot hij om attributen die Reinaert vast heeft – zoals een brief met zegel – in de correctie weg te laten. Het lijkt erop dat Van Everdingen vaker attributen achterwege liet om te voorkomen dat de dieren al te menselijk leken. Het habijt is in dit verhaalmoment echter een belangrijke *clue* die hij niet weg kon laten. Reinaert verkleedde zich namelijk als monnik om de haan ervan te overtuigen dat hij zich heeft bekeerd en vrede wil sluiten. Cantecler zwicht voor Reinaerts praatjes en de vos ziet kans om de kippen aan te vallen, te zien in de achtergrond van de tekening en prent.

Reinaert de vos misleidt Cantecler de haan

Allart van Everdingen

1665-75. Pen en penseel en bruine inkt over sporen van rood en zwart krijt, lichtgrijs gehoogd, correcties met pen en donkerbruine inkt, op bruin geprepareerd papier, 93 x 119 mm
THE BRITISH MUSEUM, LONDEN

Reinaert de vos misleidt Cantecler de haan

Allart van Everdingen

1665-75. Ets (derde staat), 95 x 118 mm
PETIT PALAIS, MUSÉE DES BEAUX-ARTS DE LA VILLE DE PARIS

Legaat 1902 Auguste en Eugène Dutuit

Brun de beer dagvaardt Reinaert de vos

Allart van Everdingen
1665-75. Ets (tweede staat), 96 x 117 mm
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Brun de beer geslagen door dorpingen

Allart van Everdingen
1665-75. Ets en mezzotint (derde staat), 98 x 116 mm
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

De mezzotinttechniek

Dat Van Everdingen een nieuwsgierige, zoekende kunstenaar was, komt ook naar voren in zijn gebruik van prent-technieken. Uit het microscopisch onderzoek dat ik samen met Erik Hinterding, conservator prenten bij het Rijksmuseum, uitvoerde, bleek dat de kunstenaar verschillende technieken door elkaar gebruikte, waaronder een vroege vorm van de zogeheten mezzotinttechniek. In acht van de 57 prenten uit de Reinaert-serie experimenteerde hij met mezzotint. Deze techniek maakte het mogelijk om zachte donkere partijen en subtiele tonale overgangen te realiseren. Van Everdingen was waarschijnlijk een van de eersten die in Amsterdam met mezzotint aan de slag gingen, nadat de Franse kunstenaar Wallerant Vaillant de techniek er rond 1665 had geïntroduceerd.

Een veelzijdig project

Met veel plezier kijk ik terug op het verrijkende onderzoek dat ik heb kunnen doen, waarin ik bruggen heb geslagen tussen disciplines, bestaande kennis heb samengebracht en nieuwe ontdekkingen heb gedaan. De rijkdom aan materiaal bood een waardevol inzicht in de plaats van de prenten-serie in het oeuvre van Van Everdingen en zijn werkwijze als kunstenaar. Reikhalzend kijk ik uit naar de familie-tentoonstelling waarin deze bijzondere tekeningen en prenten een podium krijgen. Bezoekers – groot én klein – kunnen zich door middel van kijkvragen en tekensessies inleven in de ontwerpkeuzes die Van Everdingen maakte. Zo kijken we mee over de schouder van de meester die observatie en verbeelding bundelde tot vernieuwende illustraties bij een populair verhaal. ↘